

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 5—6

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О стручним терминологијама	133
2. М. Стевановић: Новосадски договор према одзивима на њ.	138
3. Св. Николић: Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица	148
4. М. Стевановић: О сложеницама типа „народнорепубличанац“ и поводом њих.	153
5. А. Пецо: О једном случају стављања запете	160
6. Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ђосића I М. С. Далевих	169
II Св. Георгијевић	179
8. Језичке поуке	186

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Речница

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР ПРЕМА ОДЗИВИМА НА Њ

Интересовање јавности: књижевника, новинара, просветних и других јавних радника, студентске омладине, и грађана уопште — за питања књижевног језика и правописа, о којима је Летопис Матице српске у 1953 и 1954 год. водио анкету — порасло је тек после Новосадског договора српских и хрватских лингвиста и књижевника о овим питањима. И то је сасвим разумљиво. Анкету су пратили само читаоци Летописа. А, можда, не ни они сви. Пред крај анкете су и други неки листови овим проблемима посветили нешто више пажње и истакли њихову важност. Широка јавност је, међутим, с њима, и то више с дискусијом о њима него с њиховом суштином, упозната за време самог састанка у Новом Саду.

Дописници најчитанијих дневних листова су, својим дописима, пратили ток дискусије. И читаоци тих листова, наша културна јавност у целини, одмах је показала врло много интересовања за ова питања, нарочито када су, после Новосадског договора, дневна штампа и поједини књижевни и језички часописи почели доносити закључке са овога договора и давати њихову интерпретацију.¹⁾ То се могло запазити особито на пре-

¹⁾ Не рачунајући извештаје које се у току дискусије (од 8—10 дец. 1954) дописници појединих листова слали својим редакцијама, као ни објављивање само закључака, уколико нису давана и њихова тумачења, — о Новосадском договору су, колико нам је засад познато, писали београдски листови: *Борба* 26 XII 1954, 23 I и 2 III 1955; *Политика* 16 и 26 XII 1954, 13 и 16 I 1955; *Република* 4 и 18 I 1955, *Народна армија*; загребачки илустровани лист *Vjesnik u srijedu* 15 XII 1954; *Globus* 18 XII 1954; *Vjesnik* 19 XII 1954 и 1 I 1955; *Narodni list* 19 XII 1954 и 1 и 2 I 1955; сарајевско *Ослобођење* 14 XII 1954 и 30 I 1955; *Omladinska riječ* 17 XII 1954; *Naši dani* 15 I 1955 и 15 III 1955; сплитска *Slobodna Dalmacija* 18 I 1955; затим београдски књижевни часопис *Савременик* бр. 1 за 1955, језички часопис *Наш језик* књ. VI, св. 3—4, 1954 (два прилога) и загребачки *Jezik* 3, 1955. А о Новосадском договору и његову значају писали су и македонски и словеначки листови.

давањима и дискусијама које су у главним културним центрима нашим после Договора вођене у удружењима књижевника и новинара, у стручним друштвима за језик и књижевност, међу студентима појединих факултета и другде. А поред овог живог интереса, ту се још могла запазити и склоност појединаца к произвољном тумачењу неких закључака Новосадског договора. Без таквих тумачења нису ни сви објављени прикази овог Договора, каткад чак ни они што су их писали сами учесници на њему. Пада у очи да и ови понегде мешају појединачна мишљења о овоме или ономе проблему са мишљењем већине и са оним што је на Договору прихваћено као заједничко гледиште свих учесника. И зато су добродошли стенограми дискусије који су објављени у јануарској свесци Летописа Матице српске за 1955 г. Читајући те стенограме не само да свако може видети о којим се питањима у анкети и на Договору расправљало него ће из њих лако упознати и свако појединачно мишљење о решењу тих питања и осетити дух који је на Договору владао и довео до једнодушних закључака, које је поред учесника накнадно потписао велики број књижевника и јавних радника из Београда и Загреба.

Ови стенограми су изузетно драгоцени за правилно тумачење тих закључака, јер су они, иако сасвим јасни, како рекох, нарочито у приватним разговорима и дискусијама, гдекад добијали произвољан смисао, сасвим супротан ономе што је од свих учесника једногласно усвојено и у Закључцима недвосмислено формулисано. Ја зато сматрам да се, поводом објављених стенограма дискусије, овде потребно осврнути на Новосадски договор гледан и кроз одзиве на њ.

Најшира наша јавност овај Договор и на њему донете закључке правилно је схватила, позитивно оценила и поздравила. Са више страна се само изражава жеља да се што пре приступи њихову остварењу. И ово је свакако сигуран доказ да су учесници Договора целом проблему пришли не искључиво са стручне и научне стране, које, наравно, ни у једном детаљу нису биле занемарене, нити ће при даљем његову реша-

вању бити занемариване — него и да су стално имали на уму културни и друштвено-политички значај правилног решења ових питања. Појединци су, међутим, с једне стране, чинили приговоре да је недостатак Новосадског договора у томе што учесници на њему нису били револуционарнији, што су, управо, били несмели и недорасли за крупније подухвате — за постављање чврстог захтева да се уведе употреба само једне азбуке (латинице), а само један изговор (екавски) прогласи за књижевни како би се уклонили сви елементи разлика из књижевног језика Срба и Хрвата. С друге стране су се, обрнуто, чуле речи страховања да се овом акцијом на уклањању разлика не обухвате и ова два питања, да се, тј., не тражи усвајање само латинске азбуке и само екавског књижевног изговора.

Приказујући Новосадски договор, између осталог и у своме напису објављеном на овоме месту, у непосредно претходној свесци нашег часописа, ми смо, мислим, дали јасно образложење зашто су учесници Договора сматрали да је потребно истаћи пуну равноправност обеју азбука и оба књижевна изговора, па нема потребе да то овде још једанпут понављамо. Ми се само питамо откуда сада, и поред јасно истакнуте равноправности ћирилице и латинице, бојазан да ће ћирилица бити „жртвована“. Ја ово не бих хтео да називам другим именом него некаквом националном преосетљивошћу тих, на срећу, врло ретких појединаца из српске средине. А још више нас изненађује чињеница што се, на другој страни, тј. у хрватској средини, опет нашао понеки појединац који се плаши да тражење и даље равноправности за екавски и ијекавски изговор (која је стара више од једног века) може „служити за пропаганду екавског изговора на досадашњем ијекавском подручју“. Ово нас више изненађује — кажем зато што је она прва бојазан изражена као с неким полуснебивањем, само у разговору, а ова друга је на једноме месту и писмено изнесена (в. Летопис за јануар 1955, стр. 124).

Нико, наравно, не може спорити да раније није било покушаја да се мноштва наметне, и можда се може рећи да се пре ијекавски књижевни изговор мање ширио у екавској средини него екавски у ијекавској, али се сада, после ослобођења наших

народа — то сви добро знају — у екавској средини, у Београду и новинарски чланци и прилози у књижевним и научним часописима, па и цела поједина књижевна дела у великом броју штампају у ијекавском изговору. То је за нас, дакако, потпуно разумљиво и потпуно нормално. Ми сматрамо да је исто тако нормално да се и у Загребу и у било којем другом нашем центру с ијекавским изговором штампају ствари екавским наречјем, наравно уколико су њим написане и уколико то њихови аутори желе. Зато су, управо, на Договору у Новом Саду и истакнути као неоправдани и штетни захтеви неких редакција (из Сарајева, рецимо, са Цетиња или било одакле) да се поједини прилози са екавског преносе на ијекавски изговор (в. стенограме Договора у Летопису за јануар 1955, стр. 47, 98 и другде, и 8 тачку самих Закључака Договора). Ми са сигурношћу можемо рећи да дух Новосадскога договора и оно што је коначно на њему дошло до изражаја искључују свако наметање и сваку „пропаганду“, а јасно истичу тражење најбољих решења, споразум и потпуну равноправност, па и равноправност двеју азбука и двају књижевних изговора. А равноправност, сигурно, не допушта захтевање од појединаца да се, када је реч о екавском и ијекавском изговору, „прилагођавају“ средини, како је то у објашњењу закључака Новосадског договора и по неко од његових учесника протумачио. Ми под равноправношћу подразумевамо право сваког појединца да говори и пише оним књижевним наречјем које му је ближе, односно које у датој прилици сам жели да узме, да „сватко по слободној вољи може писати екавским или ијекавским“ а да му то (како рече М. Храсте у Народном листу од 19 XII 1954) „нитко и нигдје и никада не смије запречавати“. Учесници Новосадског договора нису имали на уму никакву поделу интересних сфера (њу тамо нико није ни споменуо), нити поделу нашег језика на некаква подручја, него су мислили на право сваког грађанина који се служи српскохрватским језиком да пише оним књижевним наречјем и оном од двеју наших азбука коју сам одабере.

Захтев за „прилагођавањем“ средини можда би још коме могао изгледати и оправдан када је у питању наставник, учитељ или професор, с изговором који је друкчији од матерњег изго-

вора деце у школи где предаје. Тако, сигурно, мисле они који држе да га деца, ако свој изговор не подеси према њиховом, неће разумети. То је мишљење, ваљда, преовладало и на Скупштини Хрватског филолошког друштва, на којој је, према извештају у његову стручном гласилу о раду те скупштине, постављен захтев да се сви наставници служе у настави правилним књижевним језиком ијекавског изговора без обзира из којег краја потјечу“ (в. Језик бр. 3, 1955, стр. 96). Ми такво гледиште не бисмо могли прихватити, јер деца лако разумеју и онај „друкчији“ изговор. А она га у школи морају упознати и врло брзо га упознају, па било какав изговор имали њихови наставници, јер су и чланци у читанкама, а поготову у њиховој лектури, и од екавских и од ијекавских писаца и у хрватској и у српским школама. Ја не знам да ли „пропис школских власти“ налаже да и наставници екавци у ијекавским школама морају говорити ијекавски, како то на означеном месту каже Љ. Ј., али се с њим никако не бих могао сложити да то захтева „и правилно схватање новосадских закључака о језику и правопису“, као што ти закључци никако не обавезују појединца да се прилагођава „средини у којој делује“, како Ј. изричито тврди. Не само да то није прихваћено као гледиште већине учесника на Договору, него, колико се ја сећам, о овоме прилагођавању наставника средини школе у којој служи није горио нико од учесника. То ни у стенограмима дискусије ја нисам могао пронаћи. Нама би, осим тога, било врло чудно када би неко у Србији, рецимо, захтевао од наставника из Црне Горе, из Босне и Херцеговине, или из Хрватске (а њих овде има из свих крајева) да се „прилагоде средини“ и да говоре екавски. И није нам познато да је овде икада такав захтев постављан. Ми, додуше, нисмо знали ни да се поставља екавцима у ијекавским крајевима, а иначе бисмо у Новом Саду говорили и противу тога, као што смо говорили противу захтева за ијекавизирањем екавских текстова.

Када је реч о прилагођавању уопште, хтео бих да и овде о њему кажем своје схватање, друкчије од онога које је изнео Љ. Јонке у своме приказу Новосадског договора у наведеном броју Језика (на стр. 69). На Договору је од већине учесника као

негативно оцењено, а у 8-ој тачки Закључака изричито истакнуто да „треба спречити штетну појаву „превођења“ текстова и поштовати оригиналне текстове писаца“. Ово, истина и Јонке сасвим тачно преноси, али додаје своје објашњење према коме се само „дјело умјетника ствараоца не смије преудешавати превођењем“. По њему, међутим, „према колективном праву народа да добива књигу и штампу уопће на најприступачнији начин“, „писац, који није умјетник стваралац, треба да се прилагоди средини у којој дјелује“.

Ово своје мишљење Јонке је изнео и на Договору у Новоме Саду (в. Летопис Матице српске, књ. 375, св. 1, стр. 104 и 105). С њиме се у овоме могао когод и сложити. Али други учесници такво гледиште у говорима својим нису онде износили, а сви су прихватили формулацију која је дата у 8-ој тачки Закључака, у прилог које се претходно на састанку говорило. Ми, истина, Закључке ни у овоме не сматрамо никаквим законом. Они су само поставили захтеве да се убудуће ради оно што ће допринети природном развоју нашег књижевног језика у правцу његове све веће јединствености. А поједине тачке његове треба тек остварити. Што се баш ове, тач. 8 тиче, — њу би требало тек да прихвате удружења књижевника, новинара и преводилаца у свим нашим републикама са српскохрватским језиком као матерњим. И то уз сагласност тела која руководе просвећивањем народа.

Потреба да народ добива књигу и штампу у што приступачнијем облику, о чему Љ. Ј. говори, заиста је чинилац о коме треба водити рачуна. Али зар баш ради просвећивања народа не треба ићи за тим да наше целокупно културно благо постане општа својина свих наших народа, зар, између осталог, не треба учинити напоре да и радни људи у Србији без тешкоћа читају дела хрватских писаца у облику у коме су створена и, обрнуто, они у Хрватској, исто тако, дела српских писаца. Смисао Новосадског договора и јесте у томе да се уклањају разлике. А то је могуће само ако једни упознају оно што је друкчије код других. Осим тога, када дела уметника стваралаца треба да се савлађују у неприлагођеном облику, зашто да и оно што пишу књижевници који нису уметници ствараоци прилагођа-

вамо средини? Мени се чини да писце и не можемо овако делити на уметнике ствараоце и оне који то нису. А и када то бисмо могли, шта би се тиме добило? Јер је у сваком случају пре потребно да свим нашим читаоцима дајемо књигу првих него других. А ту књигу — сви се слажемо — не треба прилагођавати.

Или, узмимо, например, популаризаторе науке, па научнике уопште, затим поједине стручњаке или политичке људе пре свих других. Мене занима шта присталице прилагођавања текстова мисле о томе да ли дела, расправе и чланке, говоре и изјаве ових треба прилагођавати средини. По моме мишљењу би чак врло чудно било ако бисмо почели да тако преиначујемо написе било кога од ових писаца, мада ни једне од њих не можемо убрајати у уметнике ствараоце. Београдска Борба је пре неки дан објавила мишљење управо друга Љ. Јонкеа о Новосадском договору без икаква „прилагођавања“ његова написа београдској средини. Ја сам потпуно сигуран да су га сви Београђани који су га прочитали лепо разумели. И верујем да се нико није питао зашто Јонкеов стил није „београдизиран“, иако ни он не спада у уметнике ствараоце. По нашем би мишљењу очевидно било потребно да надлежни за решење овог проблема што пре приступе његову окончању, као што се већ увелико ради на прикупљању грађе за речник књижевног српскохрватског језика и као што је именовањем чланова комисије већ учињен први корак на изради јединственог правописа, која је у дискусији и у закључцима Новосадског договора истакнута као једна од најжитнијих културних и друштвених потреба (в. тач. 7 Закључака). Чињеница што су наша три универзитета (Београдски, Загребачки и Сарајевски), две академије (Југославенска академија знаности и умјетности и Српска академија наука) и две Матице (Матица српска и Матица хрватска) за своје претставнике одредиле већином оне стручњаке који су, било у анкети Летописа било на Новосадском договору, или и у једној и у другој прилици, стално истицали потребу уједначења правописа и који су показали своју готовост да се тога задатка прихвате и изразили веру у његово успешно извршење, — јесте доказ да наше највише културне и научне установе увиђају велики значај овога подухвата.

На састанку у Новом Саду је истакнуто да и поред свих осетљивости, којих има и на једној и на другој страни, уз добру вољу и обострану готовост на споразум, који су овде показани, неће бити тешко да се оно неколико различних начина писања уклони из правописа Хрвата и Срба. У дискусији је, истина, по неко наглашавао да би се од уобичајеног начина писања у једноме случају лакше, а у другоме теже могао одвићи. Као пример за ово је навођено писање футура и принцип слободне или граматичке интерпункције (в. свеску Летописа са стенограмима, стр. 57), па је поводом тога, ваљда, на једноме месту у приказу Новосадског договора претстављено као да је „било изрично речено да би се у нови правопис могло преузети Боранићево писање футура *писат ћу*, а Белићево начело писања *зареза*“. Као одговор онима што су у својим прилозима анкети тражили да се засад одложи изједначење правописа правдајући то потребом заштите права појединих народа на несметано развијање националне културе, и ја сам у својој речи на Договору рекао да „не знам како би се могло сматрати ометањем Срба да развијају сопствену културу ако би се тражило, рецимо, да и они као Хрвати *д* пишу неизмењено испред *с*“ и да „не разумем каква би то штета била за хрватску културу када би и Хрвати почели да пишу *нећу* (као једну реч)“ (в. стенограм на стр. 50 и 51 Летописа за јануар 1955). Али је све ово нешто сасвим друго, а не неко привремено примање обавеза да у нов правопис треба узети овај српски, а онај хрватски начин писања. На Договору се, додуше, чуло и мишљење (ово је, како се сам сећам и како сам то утврдио из стенограма, тражио један од учесника) да би још ту било потребно утврдити неки кључ у решавању ових питања који би био обавезан за будућу правописну комисију, али је већина учесника сматрала да се то онде не би могло учинити ни зато што учесници, иако научни, књижевни и јавни радници који овај проблем добро познају, нису (изузимајући претставнике преводилаца Србије и Хрватске) били ни од кога делегирани него појединачно на састанак позвани. Као једину обавезу Договор је препоручио само искључивање сваке тежње за наметањем појединачних мишљења. А остављено је да стручна комисија, руководећи

се научним принципима и имајући на уму и практичну примену правописа, споразумно нађе најбоље решење за сваки поједини случај разлике у писању.

И у питању назива нашег језика неки оцењивачи Новосадског договора помешали су поједначена мишљења и гледиште већине. Зато се и десило да се друга тачка Закључака, у којој се говори да је у називу нашег језика у службеној употреби увек нужно истаћи оба његова саставна дела, тумачи као остављање потпуне слободе да се по избору употребљавају термини српскохрватски (односно хрватскосрпски), српско-хрватски (односно хрватско-српски) и хрватски или српски (односно српски или хрватски). Међутим свега неколика учесника на састанку су изразила мишљење да и сви досадашњи називи нашег језика могу остати у непосредној употреби без икакве штете по његово јединство. А велики број учесника се изјаснио за уједначени термин *српско-хрватски*, односно *хрватско-српски* језик као најисправнији. Поред тога што је више учесника говорило у прилог овог назива, доказ за ово је и чињеница што је неупоредиво већи број учесника у дискусији стално употребљавао овај термин (у то ће се уверити свако ко прелиста стенограме дискусије) и што му је скуп учесника као целина дао преимућство над осталим називима уносећи баш њега у Закључке Договора (в. тач. 5 и 8). Па и поред тога, из разлога који смо истакли у непосредно претходном ставу, учесници Договора нису хтели присвојити себи право да узму улогу тела које ће о овоме и дефинитивно одлучити, него је по предлогу једног учесника (в. стр. 93 и 94 Летописа са стенограмима), ако и прећутно, прихваћено као најсрећније решење да комисија стручњака при изради правописа донесе одлуку и о томе који је од више постојећих назива нашег језика најадекватнији. А пошто ће, опет према Закључцима (тач. 7), правопис у целини (што значи и свака појединост у њему) бити дат на широку дискусију, — то је свакако најумесније да и уједначени службени назив нашег језика, на тај начин, добије санкцију широке јавности.

У бројним написима о њему Новосадски договор је оцењен као значајан прилог уклањању вештачких разлика из за-

једничког књижевног језика и правописа Срба и Хрвата и као крупан догађај у културном животу наших народа. У свега два од њих, бар од оних који су нама дошли до руку, учесницима се замера на отсуству смелости у доношењу одлука. А и у многим другим је истакнуто оно што на почетку Договора није било у складу с општом атмосфером поверења, које је у току дискусије стално расло и довело до потпуне једнодушности у тежњама за остварењем циља ради којег је и био припремљен састанак у Новом Саду. То се лепо види и из објављених стенограма дискусије, којима је Летопис Матице српске успешно окончао плодну дискусију која се, из броја у број, годину и по дана у њему водила о врло важном проблему иако незнатних разлика у књижевном језику Срба и Хрвата. На овим стенограмима је лако проверити колико су у освртима на Новосадски договор расправљање појединих питања и текст закључака верно тумачени. И они су, можда, једина потпуно верна слика Новосадског договора (Што су појединци из својих говора испустили, а понекад и преиначили, по неку мисао која није наилазила на одобравање већине учесника, ниуколико не мења оно што је позитивно казано и утврђено на Договору). Јер су учесници, како смо већ рекли, појединачна мишљења гдекад могли претставити као гледиште већине, а могли су чак и оно што је изношено у приватном разговору за трајања одмора између радних састанака, у време обеда за столом, или у шетњи на улици, помешати са излагањима у дискусији. Непотпуност стенограма је једино у томе што нису обухватили дискусију поводом примања закључака. Али се тиме не губи бознашта, јер се тада дискутовало само о стилизацији појединих тачака. А заједничко гледиште о суштини онога што је дато у Закључцима изграђено је пре него је одређена комисија и приступила њихову састављању.

М. Стевановић